

ISSN-0352-5724 | UDK 80/81(082)

# ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ  
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

LVIII/2

НОВИ САД  
2015

Александар Лома. *Топонимија Бањске хрисовуље*: ка осмишљењу старосрпског топономастичког речника и бољем познавању општесловенских именовних образаца. Београд: САНУ, 2013, 386 стр. (= Библиотека Ономатолошких прилога / САНУ, Одељење језика и књижевности, Одбор за ономастику; 2).\*

Наш једини часопис посвећен искључиво ономастици, *Ономајолошки прилози*, у трећој деценији излагања обогачен је посебном едицијом повремених издања, названом *Библиотека Ономајолошких прилога*,<sup>1</sup> у оквиру које се недавно<sup>2</sup> појавио већ други наслов, *Топонимија Бањске хрисовуље*.

Иако њен већи део запрема речник старосрпских топонима, ова монографија доноси много више од самог речника имена места и топографских појмова једне владарске повеље из XIV века. То је студија из српске, старосрпске и словенске ономастике какву досад нисмо имали: у нашој средини уопште није постојало ништа слично, а на ширем словенском терену, где су ономастичке студије неупоредиво развијеније него у нас, тешко да јој се може наћи пандан – не по обиму и захвату грађе већ по свестраности и продубљености анализе.

Ради се о књизи која је била предодређена да буде изузетна, већ зато што је такав сам предмет њеног истраживања, *Бањска хрисовуља* (БХ)<sup>3</sup> – и то из више разлога ванлингвистичке и лингвистичке природе: БХ садржи не само обиман него и необично разуђен топономастички материјал,<sup>4</sup> а језик

\* Овај приказ је резултат рада на пројекту „Етимолошка истраживања српског језика и израда *Етимолошког речника српског језика*” (бр. 178007) који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

<sup>1</sup> Серију је отворила монографија Радојке Цицмил-Реметић, *Топонимија Пивске њланине*, Београд 2010, 354 стр.

<sup>2</sup> Папирна верзија је, из финансијских разлога, доста задоцнила за електронском која је одавно доступна на сајту САНУ (<[www.sanu.ac.rs/Izdanja/ElIzdanja/Toponimija-1.pdf](http://www.sanu.ac.rs/Izdanja/ElIzdanja/Toponimija-1.pdf)> 31.08.2015.).

<sup>3</sup> Ова владарска повеља са златним печатом позната је и под именом Светостефанска, према свезу коме је била посвећена гробна црква краља Стевана Уроша II Милутина, али се, као дистинктивнији, све више користи епитет изведен од имена манастира (који је краљ Милутин основао 1313. године, на оброница планине Рогозне, близу Звечана). Хрисовуља је написана 1316. године, а затим је, као и мошти дародавца, краља Милутина, имала бурну историју која се завршила у турском царском архиву где су је крајем XIX века открили аустријски чиновници. Први препис је издао Љубомир Ковачевић 1890. у Београду (готово истовремено је публикован и Јагићев у Бечу), а тек недавно је, 2011. године, проф. Ђорђе Трифуновић објавио репрезентативно издање. Његов први том садржи фотографије свих листова повеље, а други том, поред преписа, и пар пропратних студија – једна од њих, посвећена анализи топонима БХ, додатном проширеном и продубљеном анализом, као и формирањем речника, израсла је у монографију која је пред нама.

<sup>4</sup> Таква ситуација последица је не само широкогрудости Милутинове према манастиру у чијој је цркви намеравао да се сахрани, већ и његове владарске замисли да задужбини

којим је написана представља драгоцену сведочанство језичке историје, довољно рано – у односу на друге две значајне старосрпске повеље, *Дечанску* и *Призренску* – да чува дистинктивне црте битне за реконструкцију (в. нап. 6, 12).

Други фактор особености ове књиге заслуга је самог аутора: његова компетентност, проистекла из вишедеценијског студиозног бављења српском и словенском ономастиком, омогућила му је да читав корпус подвргне изузетно продубљеном проучавању на нивоу српског језика (попис варијаната, евидентирање историјских потврда, унакрсно поређење историјских и етнографских извора итд.) као и широкој компаративној анализи, на словенском и балтословенском плану. У домену квантитета, то је имало за последицу да су осим 651 топонима садржаног у насловима у речничком делу, описани и многи други, како старосрпски тако и савремени топоними, као и бројна лична имена и многи апелативи. Тиме ова књига прераста у истински старосрпски – и српски уопште – топономастички речник, па чак и у етимолошки речник ограниченог захвата.

Пре него што представимо неколико илустративних примера одредница речника, треба се упознати са сложеном структуром ове монографије.<sup>5</sup>

Након „Уводне речи” (стр. 9) следи Прво, уводно, поглавље „Предмет и циљеви истраживања” (11–18). На свега неколико страна аутор је подробно изложио све што је битно за разумевање тема његовог истраживања наведених у наслову и поднаслову – нарочито скрећући пажњу на елементе поднаслоа.

Прво појашњава да су општесловенски именословни обрасци „оне топонимске и антропонимске структуре које се виšekратно реализују на једној језичкој територији у истом или варирајућем лику; варијантност може бити фонетска, морфолошка и лексичка. Однос међу појединим реализацијама, илустрован паровима старосрпских и инословенских паралела, иде од потпуне подударности (стсрп. *Галич* : рус. *Галич*), преко закономерног гласовног разилажења (стсрп. *Крабијно* : рус. *Коробейно* < псл. \**Korbyjno*) и морфолошко-творбених варијација (стсрп. *Студеница* : рус. *Студенка*) до различитих лексичких попуна обрасца (стсрп. *Страшна* *сѣбна* : чеш. *Strašná skála*)” (стр. 12).

У наставку се прецизира да је старосрпски топономастички речник, заправо „жељена база речнички уобличених података о свим топонимима ... посведоченим у старосрпским и српкословенским споменицима”, коју треба конципирати тако да средишњу улогу у интерпретацији појединог имена игра опредељење творбеног типа (у оквиру неке постојеће

подарени поседи треба да буду што шире распоређени диљем „корених” српских земаља (стр. 295–296, в. и нап. 7).

<sup>5</sup> На први поглед, ова монографија се обимом од 386 страница сврстава у умерено опширне. Међутим, већ летимичан преглед уводних поглавља, а нарочито речничког сегмента, открива велику графичку економичност (низом скраћеница, од уобичајених као што је ЛИ = „лично име” или f. за „femininum”, до нестандардних као „изм. ост.” = „између осталог”, дакле 8 словних места уместо 14) као и компактност лапидарно формулисаних опаски и судова – што додатно увећава садржајност те 651 одреднице и свих коментара који су из њих проистекли, те били сумирани у завршним поглављима.

типологије) у коју сврху је овде, на основу довољно великог старосрпског узорка, начињен прелиминарни модел творбене типологије који је отворен за будуће дораде на основу новог материјала (13–15).

И најзад, описана је БХ као извор топономастичке грађе, тако што је она стављена у контекст трију великих оснивачких повеља (друге две су *Дечанска хрисовуља*, у своје три варијанте, и *Свештоарханђелска* или *Призренска хрисовуља* цара Душана) које обилују ономастичким подацима са старосрпског тла. Међу њима је БХ не само најстарија (сам почетак XIV века), него се одликује највећом верношћу и прецизношћу записа антропонима и топонима.<sup>6</sup> Ова прецизност на нивоу грађије представља драгоцену полазиште за темељно етимолошко разматрање и иначе богате и квалитетне ономастичке грађе коју садржи БХ. Најзад, ту су и географски разлози јер БХ својим инвентаром имена отвара најшири (међу три повеље) увид у топографију онога што аутор назива „језгреним српским земљама преднемањихког доба”<sup>7</sup> – дакле, БХ пружа најбољи узорак старосрпске топонимије, и по ширини захвата и по квалитету записа.

Друго, централно, поглавље „Речник топонима забележених у *Бањској хрисовуљи*” (19–237) почиње кратким освртом на поступак ексерпције, затим описом структуре одреднице, прегледом правила транскрипције и подсећањем на азбучни редослед (због позиције три слова којих нема у савременој српској азбуци). Затим следи речник који на 216 страна доноси 651 одредницу (осим „празних”), које су структуриране тако да поред наслова нормализованог у верзалу, и оригиналног лика речи (или синтагме) те граматичког одређења и локације (у Ковачевићевом препису, в. нап. 3) садрже коментар (ситнијим слогом!). Према прилици, чине га следећи пригодно обележени сегменти: формална запажања и појашњења у вези са начином писања, гласовним ликом, особеностима деклинације, идентификација имена у другим изворима и на терену, те творбена класификација назначена упућивањем на параграфе у посебном одељку „Творба” и, на крају, етимологија поткрепљена, по могућству, што непосреднијим паралелама из целог словенског света, те завршни етимолошки коментар. Сваки сегмент почиње одговарајућом иконицом, што олакшава сналажење у згуснутом тексту ситног фонта. За шире изводе из неколико одредница којима се илуструју битни доприноси овог речника, в. на крају ово приказа.

Треће, кључно, поглавље „Творбени типови топонима заступљени у *Бањској хрисовуљи* (239–266) доноси 36 основних типова и око стотину подтипова. Овде су размотрени: 1. Топографски термини у *Бањској хрисовуљи* и 2. (и даље) Творба топонима у *Бањској хрисовуљи*. Ту се издвајају:

1.1. Називи за физиогне топографске објекте (њих 7), 1.2. Називи за антропогене топографске објекте (њих 11) и 1.3. Метафоре и експресивне формације

<sup>6</sup> Ту се слова *ѣ* и *ь* готово без изузетка, а *ы* у већини случајева, пишу управо тамо где им је етимолошко место – без супротних случајева хиперкоректног писања *ѣ* за *а*, *ѣ* за *е*, *ы* за *и* – и чува се разлика између тврдог и меког *р*. Тиме је одражена јасна дистинкција између коренских вокала у *льсьць* (од псл. \**lyszь* ‘ћелав, го’) и *лисиче равни* (од псл. \**lisica* ‘Vulpes’ итд.) (в. стр. 15).

<sup>7</sup> У питању су простори од Саве до јужног Приморја и Скадарског језера, од Пештери до извора Лима, од Лаба до источне Херцеговине (в. стр. 16, такође 295–296).

(њих 2 тј. 4). У наставку се (§§ 2–7) нижу конкретни творбени типови: 2. Атрибутивне синтагме (АС) и асуфиксална универбизација (АУ): 2.1. Примарни придеви; 2.2. АС са посесивима на *-jъ*; 2.2.1. АС (од сложених антропонима, од хипокористика и надимака, од радних именица и поименичених придева на *-ъсь* са значењем колективне припадности, од етника, од страних именских основа, од звања, од зоонима, те Проширења са *-n-* јотованог суфикса; 2.2.2. АУ (од сложених антропонима, од хипокористика типа *Будим*, од хипокористика на *-ъко* (*-ъкъ*), *-ъсь*, од изведеница на *-ъсь* са глаголом у основи, од топонима, од других словенских основа, од страних имена, од зоонима; 2.2.3. Придеви од зоонима на *-ъjъ*; 2.3. Придеви на *-ънъ*; 2.4. Придеви на *-овъ* и међу њима АС од *u*-основа, од (*j*)*o*-основа, од *a*-основа, те АУ од *ũ*-основа, *o*-основа; 2.5. Придеви на *-инъ*, уз дистинкцију између његове посесивне и дескриптивне функције и разликовање АС од АУ, те издвајање случаја када *-ън'ъ-jъ* > *ъи*; 2.6. Придеви на *-ъскъ*, у АС и АУ; 2.7. Придеви на *-ѣнъ*; 2.8. Глаголски придеви као *pt. perf. pass.* на *-нъ* (АС и АУ); *pt. perf. pass.* на *-тъ*; *pt. praes. act.* на *-от'*; герунд на *-тъjъ*; 2.9. Остала придевска образовања (*-атъ*, *-астъ*), у АС и АУ;

3. Универбизација са суфиксацијом: 3.1. са суфиксом *-икъ* (од основних придева, придева на *-ънъ*, и на *-овъ*); 3.2. са суфиксом *-ика* (од основних придева, од *j*-посесива, од придева на *-ънъ*, на *-епъ*, на *-ѣнъ* те придева на *-овъ*, *-авъ* и од глаголских придева, активних и пасивних); 3.3. са суфиксом *-ъсь* (од основних придева, од придева на *-(ъ)jъ*, на *-ънъ*, на *-овъ*, на *-авъ*, на *-ивъ*, *-авъ* и од партиципа перфекта активног; 3.4. са суфиксом *-ъкъ*; 3.5. са другим универбизујућим суфиксима *-ар'ъ*, *-ава*;

4. Топономизовани антропоними: 4.1. Етноними и етници (у облику множине); 4.2. Називи по занимању (у облику множине: на *-ъсь*, *-аць*, *-аръ*; у облику јединине); 4.3. Лична имена (у облицима множине и јединине); 4.4. Родовски надимци (у облику множине: сложени, други, и страног порекла); 4.5. Патронимици на *-ит'и*; (у облику множине и јединине);

5. Секундарна деривација од других топонима: 5.1. Деминуција; 5.2. Плурализација; 5.3. Композиција; 5.4. „Меморативи” на *-ина*; 5.5. Етници на *-јане*; 5.6. Ктетици на *-ъскъ(jъ)*; 5.6.1. АС; 5.6.2. АУ; 5.6.3. СУ; 5.6.4. Етници на *-ъсь*, *pl. -ъси*; 5.6.5. секундарно *-ика*; 5.7. Сраслице, повратне изведенице од ктетика; 5.8. Образовања по аналогiji;

6. Синтагме: 6.1. Посесивни генитив + десигнат (једночлана генитивска допуна: у називима катуна, у називима других објеката); 6.2. Број + именица; 6.3. Препозиционе синтагме; 6.4. Предикатске синтагме;

7. Страна и нејасна имена: 7.1. Предсловенски супстрат, пренесени супстрат; 7.2. Адстрат; 7.3. Имена нејасне структуре.

Четврто поглавље „Развој и промена топонима од њиховог бележења у *Бањској хрисовуљи* до данас” (267–281) – а већина их јесте очувана, у истом или измењеном лику – осим пописа непромењених имена, садржи и детаљну класификацију фонетских и морфолошких измена и преосмишљења. Ту се налазе следеће категорије:

1. Имена очувана у неизмењеном лику;

2. Закономерни гласовни развоји: 2.1. Развоји савремени са БХ (депалатализација, делабијализација, озвучење полугласа, замена јата, прелаз *чр* > *цр*);

2.2. Развоји познији од БХ (прелаз  $л > о$ , елиминација  $х$ , ново јотовање, друге гласовне промене општејезичког домаћаја: контракције  $ији > њ$ ,  $оје > о$ ; упрошћења и промене у консонантским групама, као  $дм > м$ ,  $св > с$ ,  $-сѣн- > -с-$ ,  $ѣк > вк$ ,  $мѣ > вѣ$ ; локални развоји у народним говорима, као  $чј > ч$ ,  $ѣк > чк$ );

3. Спорадични (несистемски) гласовни развоји и колебања: 3.1. Дисимилаторно-асимилаторне промене; 3.2. Друге промене; 3.3.1. Измене у суфиксалном делу узроковане морфолошким преобликама; 3.3.2. Различити фонетски развоји (асимилација, метатеза) и народна етимологија; 3.4. Језичка интерференција;

4. Морфолошке измене: 4.1. Промена рода ( $n. > f.$ ,  $n. > m.$ ,  $f. > n.$ ,  $m. pl. > f. pl.$ ); 4.2. Промена броја ( $pl. > sg.$ ,  $sg. > pl.$ ); 4.3. Промена рода и броја ( $m. pl. > n. sg.$ :  $-ићи > -иће$ ,  $-ци > -це$ ,  $-ани > -ане$ ,  $-арје > -аре$ );

5. Универбизација: 5.1. Асуфиксална универбизација (са отпадањем апелативног члана, са променом рода и/ли броја, са отпадањем атрибутивног члана); 5.2. Суфиксална универбизација (суфиксима  $-ик$ ,  $-(j)ак$ ,  $-ица$ ,  $-ац$ ,  $-ар$ ,  $-ија$ );

6. Надоградња и разградња: 6.1. Очување у секундарним АС (придодавањем атрибута, адјективизацијом апелатива); 6.2. Очување у секундарним дериватима (у основи етника на  $-ане$ , у основи ктетика на  $-ски$ , као део АС, универбизовано); 6.3. Елиминација суфикса?<sup>8</sup>

7. Преоблике и преосмишљења: 7.1. Секундарна суфиксација (секундарно  $-ина$ , страна деривација), 7.2. Надоградња суфикса; 7.3. Замена суфикса и преоблика завршетка: типске преоблике (суфиксом  $-ина$ ,  $-ача$ ,  $-шница$  уместо  $-шѣшница$  ( $< *-\ьск + *-ica$ ),  $-уша$ , друге замене, сложени суфикси, друге преоблике; 7.4. Декомпозиције, прекомпозиције; 7.5. Преосмишљења: у АС, у сложеним именима, у коренском слогу.

Пето поглавље „Вантопономастички доприноси” (283–294) доноси осврт на оно што ова топономастичка енциклопедија у малом, ван своје основне тематике, пружа другим лингвистичким дисциплинама. Илуструје се то конкретним примерима који чине: а) допринос познавању *п р а с л о в е н с к е л е к с и к е* (кроз реконструкције праоблика којих нема у два водећа прасловенска речника),<sup>9</sup> б) допринос познавању *с т а р о с р п с к е л е к с и к е* (кроз најраније, директне као и индиректне, потврде за око 130 речи),<sup>10</sup> затим в) допринос познавању *с т а р о с р п с к е и п р а с л о в е н с к е а н т р о п о -*

<sup>8</sup> Овде знак питања указује на различите могућности тумачења порекла неких асуфиксалних облика: плод морфолошке реанализе; упоредно постојање асуфиксалних и изведених ликова још од старине; евентуално упрошћење у страном изговору.

<sup>9</sup> То су: *\*bьku*, *-ъве*, *\*bуръ*, *\*dьzi*, *-ъве*, *\*golda*, *\*xropati*, *\*jelekъ*, *\*jьrica*, *\*kaslo* ( $< *kat-slo-$ ), *\*kodrъjъ*, *\*krivotulъ*, *\*kučъ*, *\*kyjerъzъ*, *\*litъ*, *\*mьd'elъ* / *mьd'elъ*, *\*orstelъ*, док се одреднице *\*čedlo*, *\*grob(l)'a*, *\*kleka*, *\*koporyja*, *\*korbъji*, *\*lupežъ*, *\*orzdolъje* допуњују недостајућом старосрпском грађом.

<sup>10</sup> Међу њима се, у обе групе, налазе тако „обични” апелативи као *брус*, *џумно*, *дује*, *клуја*, *куѣао*, *лађа*, *ѣруд*, називи за биљни покров (*рудина*, *џума*), затим основни фитоними као *бор*, *буква*, *бресѣ*, *врба*, *драча*, *круџка*, *кујус*, *лук*, *орак*, *ѣаирај*, *раж*, *ѣишква*, *храсѣ*, *ѣиш*, те термини за хидрографске (*бара*, *слашина*) и топографске објекте, укључујући антропогене: *бадањ*, *балван* ‘брвно за прелаз преко воде’, *ѣрад* ‘стаја’, *кош* ‘спремница за жито’, *ѣесѣа* (тј. *ѣбѣа*) ‘пут’ итд. Осим основних речи, ту су и изведенице као *камичак*, *кривача*, *ѣриморје*, *бачвар*, *рибар*, *сѣрелац* (в. стр. 286–289).



можемо рећи већ на основу досадашњих, иако непотпуних, увида, да га грађа других извора не би битније изменила. Када те тобожње предсловенске остатке сагледамо у њиховим изворнијим ликовима и у широком, свесловенском поредбеном видокругу, показује се да се у огромној већини случајева заправо ради о реликтима из раних слојева словенске топонимије на овом тлу” (стр. 297, уп. и ниже описани пример именица *кайџун*). Као илустрацију те чињенице, на крају поглавља четворостубачна табела доноси текст омеђена севернометохијског села Бање паралелно на четири језика: у старосрпском оригиналу из БХ, на претпостављеном познопрасловенском (из VI века, какав се говорио пред сеобу из Закарпатја), на старословенском (из IX–XI века, какав се говорио у залеђу Солуна), на савременом руском језику – са бар петнаест старих словенских топонима (међу којима је и сама *Бања*, као још прасловенска позајмљеница из латинског).

На крају књиге, као што је уобичајено, налазе се Скраћенице (стр. 301), Извори и литература (302–310), Индекси (311–381) – где се издваја Индекс имена (311–346, одвојено ћирилица, латиница, грчки), Индекс речи (347–381, сортираних по језицима)<sup>14</sup> и најзад Резиме на енглеском (382–386). Оно што није уобичајено јесте обим индекса: на 70 страна, у два ступца, са око 50 редова у сваком, ту се нашло укупно близу 7.000 облика. Од тога српских и старосрпских тј. српскословенских речи има близу 1.300, док српска имена чине велику већину у ћириличном индексу од скоро 2.800 јединица. Несразмера између ових бројки и укупно 651 одреднице речника потиче не само од варијантности основних облика и њихових изведеница, него и отуд што већина одредница осим насловног топонима из БХ, садржи и још неки (генетски, географски, семантички) близак топоним или апелатив ван БХ: нпр. под *Валач* и *Ваљево* (в. доле), под *Дрим* и *Дрина*, под *Пећ* и *йећина*, под *Плав* и *сйлав*, под *Призрен* и *Озрен*, под *чело* и *зачеље*, *йрочеље*, *начело*. Управо то је разлог што овај речник далеко превазилази опсег не само БХ, већ и старосрпског топономастикона, претварајући се тако у прелиминарни свеукупни српски топономастички речник. Чињеница да БХ садржи многе топониме посведочене и другде значи да би се – када би се у разматрање узео ма који узорак српске топонимије, било старосрпске (нпр. из још неке хрисовуље), било савремене (из одређене географске области)<sup>15</sup> – испоставило да је знатан део тих имена већ обрађен у овој књизи.

Овај приказ није потпун без представљања неколико одредница, изабраних да илуструју случајеве где се: а) даје нова етимологија, б) приказује деловање паретимолошког преосмишљавања, в) исцртава нова словенска изоглоса, г) исправља досад важећа хронологија, д) износе битне ванлингвистичке чињенице.

<sup>14</sup> Њихов је редослед стандардан: српско-хрватски, старосрпски и српскословенски, прасловенски, старословенски, словеначки, македонски, бугарски, словачки, чешки, горњолужички, доњолужички, пољски, староруски и рускословенски, руски, украјински, белоруски; праиндоевропски, балтски, староиндијски, ирански језици, грчки, латински, романски језици, келтски језици, германски језици, албански, остали.

<sup>15</sup> Само у Београдском атару данас постоје барем два топонима, *Алџина* и *Шујља сџена*, чије тумачење садрже прва и последња одредница овог речника, *Алџин* и *Шујља сџџна*.



а) „Досад је владало слабо утемељено али дубоко укоренењено убеђење у несловенско порекло речи *каџун* – романско (од ит. *cantone* ‘округ, кантон’ – семантички и фонетски неубедљиво), протобугарско, иранско, а понајвише албанско, премда *katund* унутар албанског језика нема прозирне етимологије ...” (102–103). Међутим, овде се на основу старосрпских потврда, те буг. *кату́н* ‘пастирска колиба, цигански шатор’ и струс. *катоунъ* ‘логор, војни табор’ реконструише псл. дијал. *\*katunъ* ‘оно што се котрља’ → ‘дрвена зграда која се превози на точковима или ваљцима’ → ‘привремено насеље од таквих зграда, летње пастирско станиште у планини’ као дериват суфиксом *-unъ* од глагола *\*katati se* ‘котрљати се’ (од кога је, као поименичење придева *\*katavъ*, и срп. дијал. *каџава* ‘колиба која се превлачи на саоницама’), даље рус. дијал. *кату́н* ‘преносни точак на коњској вршалици; облутак’, *кату́нка* ‘таљиге, санке’ (ibid.).

б) Данашње село *Уџаре* (код Косова Поља), БХ *Улјарје* (< псл. *\*uljarъ* ‘пчелар’, pl. *-ar’i/-are* < *\*ulbjъ* ‘кошница’), типичан је назив за категорију зависних села са засебним насељима (слично *Рыбарје*) који се затим топонимизовао. Село има јасно идентификован континуитет (тако и у турском попису из 1455), и савремене пандане у *Уџарима* у Поибарју и горњем Лабу, такође преосмишљеним пошто се апелатив *уљар* изобичајио (стр. 221).

в) Данашње име села код Бањске, *Ваљач*, ген. *Ваљча* само по себи могло би потицати од различитих предлогака и не би се могло употребити као поздана паралела чешком топониму *Valeč* (од 1358, замак код Карлових Вари), досад тумаченом од хипокористика *Valek*, од лат. *Valentinus*. Међутим, прецизни старосрпски запис из Бањске хрисовуље, *Село ваальчъ*, који бележи дужину првога *a* (помоћу *aa*) и полуглас *ь* чијим озвучавањем је настало *a* у другом слогу,<sup>16</sup> пружа пуну паралелу чешком називу те они заједно омогућавају да се реконструише псл. *\*Valъčъ*, присвојни придев словенског имена *\*Valъkъ*, од исте антропонимске основе *\*Val-* од које је још један српски топоним, иначе ван оквира БХ, *Ваљево*, такође са севернословенским паралелама.” (стр. 40). Дакле, овде се види како старосрпски налаз из БХ омогућава да се данашњи српски топоним доведе у везу са севернословенским, чије се пак тумачење успостављањем те изоглосе мења из алоглотског у идиоглотско, а са друге стране се поткрепљује објашњење порекла једног важног имена града. Ово је и пример за то како је инвентар овом књигом обухваћених топонима већи од оквира саме БХ.

г) Описна одредба *како се камы вѣлї / ѓреде*, преко споја речи *ками* и *валиѣи* се очврнула је у сложеницу *камивао*, *-вала* коју Шиц налази тек код Вука те је не сматра много старом. Посведоченост у БХ била је повод да се ова хронологија боље истражи: тако А. Л. скреће пажњу на инструментал *камиваломъ* из *Повеље Ивана Црнојевића* (из 1482), чак на основу споја *оу камы оу валъ* из 1260. дозвољава постојање именице *камивал* још тако рано (стр. 99).

<sup>16</sup> Ово је у IV поглављу пример за озвучење полугласа у суфиксалном делу, насталог како би се предупредио развој *Валач*, *\*Ваџа*, који би затамнио основу (стр. 269, § 2.1.3.2.).

д) И најзад, ова књига врви културно-историјским занимљивостима, нпр. да је Словенима *орак* био заправо ‘лешник’ (s.v. *Орашџица*, стр. 164); поводом псл. \**vudrar’ь* ‘специјализовани ловац на видре’, да су ове животиње цењеног крзна угрожавале рибља ловишта – премда су их понегде припитомљавали и обучавали да помажу при хватању рибе (фуснота 147, стр. 291); у једном проширеној реченици казано је све о загонетном имену *Влах*<sup>17</sup> (s.v. *Влашки брод*, стр. 45) итд.

Ова се монографија може читати у круговима, барем њих три: најопштију слику о предмету, коју је у стању да прати чак и образовани лаик, пружа оно што бисмо означили као први, спољни круг у који би, поред Уводног поглавља, ушла два завршна, Шесто па чак и Пето поглавље; други, најшири и централни круг чини сам речник, који се може читати или редом или циљано тј. на прескок – за ненасловне речи уз помоћ Индекса; док би трећи, најужи круг – дакле, не централни али ипак кључни – у које могу да проникну једино најстручнији читаоци, чинило само Треће и Четврто поглавље тј. анализа творбених типова и фонетских и морфолошких промена. Овако издвојени кругови преклапају се и прожимају јер су управо ова два поглавља, одговарајућим упућивањем на њихове параграфе, уграђена у сваку од 651 одреднице речника. Те унутрашње референце (в. нпр. нап. 16) представљају оно што – поред филолошких напомена и историјских коментара, те наравно етимолошког суда и етимолошког коментара – овај речник чини не просто речником, већ збирком чланака. Другим речима, готово свака његова одредница представља, зависно од сложености проблема, мању или већу именословну студију (од краћих као *Борчане*, *Вишњирџ*, *Жаборова*, *Модры мџл*, *Тучеји*, до опширних попут *Лаб*, *Лийљан*, *Мачва*, *Морава*, *Наџоричино*, *Рас*, *Призрџ* итд.)

Треба се надати да *Бањска хрисовуља* неће још дуго остати једини овако свестрано и темељно проучени, не само из угла (топ)ономастике, документ старосрпске писмености.

Јасна Влајић-Појовић

Институт за српски језик САНУ  
Етимолошки одсек  
Кнез-Михаилова 36, Београд, Србија  
[jasna.vlajic@isj.sanu.ac.rs](mailto:jasna.vlajic@isj.sanu.ac.rs)

<sup>17</sup> „Реч у основи придева је прасл. германизам који је изворно означавао једно романизовано келтско племе, а одатле Романе уопште; код дела Словена (Пољаци, Словенци, кајкавски Хрвати) сузила је значење на Италијане, код Срба и Бугара на Румуне; у средњовековној Србији, постепеном славизацијом Влаха-полуномадских сточара, етничко значење се изменило у социјално: ‘сточар’ (различит друштвеним статусом од зависног земљорадника.”